

УДК 336.7

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА І ОСНОВНІ БІЗНЕС-ПРОЦЕСИ В КАРТКОВИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМАХ**Черномор В.О.***Університету банківської справи, м. Київ*

Актуальність дослідження обумовлена важливістю карткових платіжних систем для банківського сектора, адже вони сприяють збільшенню комісійних доходів, покращенню якості послуг і дозволяють банкам диверсифікувати власну діяльність. Мета статті полягає в дослідженні сутності, структури і основних бізнес-процесів карткових платіжних систем. У процесі дослідження застосовані загально наукові методи дослідження, а саме аналіз, синтез, індукція, дедукція і порівняння. На основі проведеного дослідження було сформоване авторське визначення терміну «платіжна система», висвітленні функції учасників платіжної системи, проаналізовані основні бізнес-процеси, які виникають в багатомітентних роздрібних карткових платіжних систем на основі нетто-розрахунків, які утворюють двосторонній ринок і надають безпосередній доступ клієнтам до інфраструктури платіжної системи на прикладі міжнародних платіжних систем Visa і MasterCard. Крім того, в статті подані шляхи вдосконалення окремих аспектів бізнес-процесів в МПС Visa і MasterCard.

Ключові слова: карткові платіжні системи, емісія платіжних карт, еквайринг платіжних карт, Visa, MasterCard

УДК 336.7

THE ESSENCE, STRUCTURE AND KEY BUSINESS PROCESSES IN CARD PAYMENT SYSTEMS**Chernomor V.***University of Banking, Kyiv*

Relevance of the study is conditioned by the importance of card payment systems for the banking sector as they help to increase fee income, improve service quality and allow banks to diversify their activities. The aim of the article is to study essence, structure and key business processes of card payment systems. General scientific research methods, such as analysis, synthesis, induction, deduction and comparison have been used in the article. Based on the performed study the term «payment system» has been formed; the functions of the participants of the payment system have been covered. The main business processes that occur in the retail card payment systems based on four party scheme and net settlement, which form two-way market and provide direct access to the payment system infrastructure for clients on the example of international payment systems Visa and MasterCard, have been analyzed. In addition, the author has proposed the ways to improve certain aspects of business processes in the IPS Visa and MasterCard.

Keywords: card payment system, payment cards emission, payment cards acquiring, Visa, MasterCard.

Актуальність проблеми. Карткові платіжні системи стрімко розвивались протягом всього періоду свого існування і неодноразово зазнавали кардинальних змін. В результаті послуги пов'язані з випуском і обслуговуванням платіжних карт займають важливе місце в номенклатурі послуг банків, про що свідчить кількість українських банків, які здійснюють емісію карт різних платіжних систем. Їх важливість обумовлена тим, що платіжні карти дозволяють банкам збільшити комісійні доходи, покращити якість послуг, диверсифікувати власну діяльність.

Відповідно, карткові платіжні системи мають найбільш складну серед платіжних систем структуру, що обумовлено покладеними на неї задачами, методами розрахунку та платіжними інструментами, які в ній використовуються, що видно на прикладі двох найбільш успішних платіжних систем такого типу – Visa і MasterCard.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що окремі аспекти функціонування карткових платіжних систем залишаються недостатньо дослідженими, що пов'язано з неспинною еволюцією таких систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Карткові платіжні системи досліджували вітчизняні і зарубіжні вчені, а саме: О. Д. Вовчак, Г.Є. Шпаргало, Т.Я. Андрейків [2], І.С. Кравченко, Ю.С. Балакіна [3], Б. Саммерс, Дж.Э. Спіндлер [4], О.М. Коробейникова [6], Ю.Ю. Мазіна [5], Н.В. Байдукова [7], В.М. Усоскін, В.Ю. Белоусова [8]. Праці вказаних вчених в достатній мірі розкривають вказане питання. Проте деякі аспекти карткових платіжних систем потребують більш поглибленого дослідження, а саме складові частини інфраструктури, особливості їх функціонування і взаємодії, а також особливості пов'язані з здійсненням клієнтських операцій і розподілом комісійної винагороди між учасниками.

Мета статті полягає в дослідженні сутності, структури і основних бізнес-процесів карткових платіжних систем.

У процесі дослідження застосовані загально наукові методи дослідження, а саме аналіз, синтез, індукція, дедукція і порівняння. Матеріалом дослідження виступали наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених.

Результати дослідження. Платіжні системи виступають інструментом, який забезпечують грошовий обіг в межах наявної платіжної

інфраструктури. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» дає наступне визначення платіжної системи – це платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією платіжної системи.

Слід зазначити, що погляди вчених на визначення терміну «платіжна система» дещо відрізняється. Більшість вчених дають визначення платіжної системи з точки зору складових частин її інфраструктури та обов'язкової функції, якою виступає здійснення переказу. Наприклад, Комітет з платіжних систем і систем розрахунків Банку міжнародних розрахунків визначає платіжну систему як «набір інструментів, і, як правило, міжбанківських систем переказу коштів, поєднання яких забезпечує грошовий обіг» [1, с. 37].

Вовчак О. Д. уточнює вищезазначене визначення як «набір платіжних інструментів, банківських і, як правило, міжбанківських систем переказу коштів, поєднання яких забезпечує грошовий обіг разом з інституційними правилами та процедурами, що регламентують використання цих інструментів і механізмів [2, с. 54].

Кравченко І. С. і Балакіна Ю. С. дають власне визначення платіжній системі – «платіжна система є інфраструктурою фінансового ринку, що містить установу, що забезпечує операційну діяльність платіжної системи, учасників платіжної системи, а також інші елементи, що забезпечують здійснення розрахунків за платежами і переказами учасників і користувачів послуг платіжних систем або третіх осіб шляхом взаємодії між ними у межах визначеного правового поля» [3].

Відповідно до визначення Б. Саммерса і Э. Спіндлера платіжна система – це «ряд правил, установ і технічних механізмів для переказу коштів, що є невід'ємною частиною грошово-кредитної системи такої економіки» [4, с. 11]. Ю. Ю. Мазіна визначає платіжну систему як «сукупність інститутів, інструментів та процедур, передбачених для врегулювання і погашення зобов'язань економічних суб'єктів під час придбання та використання ними матеріальних, нематеріальних та фінансових ресурсів» [5].

Коробейникова О. М. характеризує платіжну систему як «сукупність фінансових інститутів, що здійснюють операційну, координаційну, консультаційну та інші види діяльності у сфері

здійснення платежів і розрахунків в економіці та (або) її окремих секторах» [6, с. 98]. В свою чергу, Н. В. Байдукова дає наступне визначення – це «інституційне утворення, у основі якого лежить сукупність звичаїв, норм та правил, договірних відносин, технологій, технічних засобів, методик та організації розрахунків, за допомогою яких всі учасники можуть здійснювати фінансові операції і розрахунки один із одним» [7].

Крім того, В. М. Усоскін і В. Ю. Белоусова визначають поняття «національної платіжної системи» як «всі види платіжних систем, що діють в країні, ... які забезпечують ефективне функціонування як фінансового сектору країни, так і всій економіки загалом» [8].

Неоднозначність визначень платіжних систем пов'язана з тим, що в процесі свого розвитку різні види платіжних систем набували нових якостей і втрачали старі. Зазначене також стосується і карткових платіжних систем, які протягом свого розвитку зазнали значних змін. Але термін «платіжна система» повинен відповідати характеристикам всіх сучасних платіжних систем не в залежності від їх виду. Тому ми вважаємо за необхідне дати власне визначення цьому терміну: платіжна система – це установа (платіжна організація платіжної системи) або сукупність установ (платіжна організація, учасники платіжної системи та оператори послуг платіжної інфраструктури), які надають послуги переказу грошей або здійснення платежів в межах встановлених в системі правил і процедур з використанням спільної інфраструктури. Обов'язковими функціями платіжної системи є комунікаційна і розрахункова.

На нашу думку, зазначене визначення не суперечить характеристикам сучасних платіжних систем. Відповідно, платіжна система може включати в себе як одну, так і декілька установ. Головне призначення платіжних систем – це здійснення платежів і переказів. Різниця між платежем і переказом полягає в тому, що перші містять в реквізитах призначення. Відповідно, у випадку не отримання товару або послуги, для повернення сплачених коштів платник може звернутися до суду або оскаржити операцію в платіжній системі.

Всі операції, які здійснюються в межах платіжної системи жорстко регламентовані, а права і обов'язки платіжної організації, учасників, операторів послуг і користувачів визначені правилами системи.

Важливий аспект функціонування платіжних систем полягає в спільному використанні інфраструктури всіх її учасників.

Комунікаційна функція в платіжних системах проявляються у вигляді фінансових повідомлень з стандартизованими платіжними інструкціями між платіжною організацією, учасниками, операторами послуг і користувачами платіжної системи, за допомогою яких забезпечуються функціонування платіжної системи. Комунікаційна функція забезпечує обмін стандартизованими фінансовими повідомленнями за допомогою захищених каналів зв'язку та відповідного програмного забезпечення платіжної організації, учасників платіжної системи та операторів послуг платіжної інфраструктури.

Стандартизація фінансових повідомлень дозволяє побудувати єдиний інформаційний простір, в якому фінансові повідомлення зможуть бути оброблені не в залежності від мовних бар'єрів і національних відмінностей в бухгалтерському обліку. Крім того, стандартизація підвищує швидкість їх обробки і значно зменшує вірогідність помилок викликаних людським фактором, а також дозволяє побудувати більш ефективні системи автоматизації обробки повідомлень.

Також платіжною організацією встановлюються єдині стандарти забезпечення інформаційної безпеки, включаючи методи шифрування, правила зберігання інформації, вимоги до обладнання і програмного забезпечення, яке забезпечує захист від несанкціонованого доступу до фінансової інформації. Завдяки чому забезпечується необхідний рівень конфіденційності, цілісності та доступності інформації на всіх етапах проведення платежу.

Конфіденційність означає, що інформація може бути отримана лише авторизованими користувачами. Цілісність означає захищеність інформації від несанкціонованих змін. Доступність означає можливість доступу до інформації авторизованим користувачам у будь-який час [9].

Розрахункова функція в платіжних системах проявляється через виконання фінансових зобов'язань, які виникають в результаті здійснених переказів і платежів, згідно встановлених платіжною організацією методів і процедур за допомогою відповідної інфраструктури платіжної системи, а саме розрахункових банків і клірингових центрів.

В свою чергу, карткові платіжні системи відрізняються тим, що основним платіжним інструментом в них виступають платіжні карти і вони використовуються для роздрібних розрахунків фізичних і юридичних осіб з торгівельно-сервісними підприємствами.

Перші карткові платіжні системи були одноемітентними. Крім того, перші платіжні карти виготовлялися з картону і їх можна було використовувати виключно для розрахунків у кредит, а їх випуск і обслуговування кінцевих споживачів здійснювалось небанківською установою. В свою чергу, комп'ютерні авторизаційні системи, термінали і банкомати також з'явилися набагато пізніше самих платіжних карт.

Сучасні успішні платіжні системи одночасно співпрацюють з великою кількістю банківських установ і надають їм право випуску платіжних карт під своїм брендом, а також доступ до об'єднаної платіжної інфраструктури всіх членів і учасників. В свою чергу, сучасні платіжні карти виготовлюються з пластики і мають магнітну смугу або мікročіп, що дозволяє здійснювати операції в автоматизованому режимі. Крім того, сучасні платіжні карти є дебетними або дебетними з кредитною лінією або дозволеним овердрафтом і можуть використовуватись для розрахунків в обладнаних торговими терміналами торгових точках і в мережі Інтернет, а також використовуватись для отримання переказів, заробітної плати, пенсій і зняття готівки через банкомати і каси банків.

Слід відзначити, що поява банківських карт значно змінила суть карткових платіжних систем. Перші небанківські кредитні карти виступали скоріше більш зручною альтернативою чекових книжок. В той час, як сучасні банківські платіжні карти мають надзвичайно широкі функціональні можливості – забезпечуючи віддалений доступ до банківського рахунку і виступаючи альтернативою готівкових грошей в майже всіх сферах економіки.

Звичайно, необхідність забезпечувати взаємодію великої кількості учасників і обслуговувати дві категорії користувачів призвело до того, що багатоемітентні карткові платіжні системи мають дуже складну структуру. Таким чином, такі системи складаються з платіжної організації, членів і учасників платіжної системи, операторів послуг платіжної інфраструктури і користувачів платіжної системи.

Платіжна організація визначає правила платіжної системи, права та обов'язки її членів і учасників, забезпечує діяльність платіжної інфраструктури, ліцензування і сертифікацію окремих видів діяльності її членів і учасників, організаційний і технологічний розвиток системи. В свою чергу, члени платіжних систем здійснюють випуск і обслуговування платіжних карт.

Оператори послуг платіжної інфраструктури надають операційні, інформаційні та інші технічні послуги для учасників і користувачів платіжної системи. До операторів послуг платіжної інфраструктури відносять процесингові і клірингові центри, технічні і інформаційні еквайри.

Процесинговий центр – це уповноважений платіжною системою спеціалізований обчислювальний центр, який забезпечує інформаційну та технологічну взаємодію між учасниками розрахунків. Процесинговий центр містить дані про членів платіжної системи, забезпечує обробку запитів на авторизацію, обробку протоколів транзакцій, які фіксують дані про зроблені за допомогою карток платежі і видачу готівки. Оплата послуг таких компаній здійснюється окремо та на договірних умовах стороною, яка отримує послуги.

Згідно Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» клірингові установи – це юридична особа, що за результатами проведеного нею клірингу формує клірингові вимоги та надає інформаційні послуги. Кліринг – це збирання, сортування, реконсиляцію та проведення взаємозаліку зустрічних вимог учасників платіжної системи, а також обчислення за кожним із них сумарного сальдо за визначений період часу між загальними обсягами вимог та зобов'язань.

Постанова НБУ № 223 визначає технічний еквайринг як діяльність юридичної особи щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та/або еквайрів за операціями, які здійснені із застосуванням спеціальних платіжних інструментів. В свою чергу, інформаційний еквайр надає послуги технічної підтримки і інформаційного обслуговування торговців. В рамках платіжних систем Visa, MasterCard послуги клірингу і технічного еквайрингу, як правило, надаються процесинговими центрами. Хоча окремі послуги можуть надавати і незалежні організації.

Користувачі карткових платіжних систем поділяються на дві групи. Перша група – це держателі платіжних карток. При цьому карти можуть бути особисті, зарплатні, пенсійні, а також корпоративні карти для юридичних осіб. Друга група – це торговельно-сервісні підприємства, яким банки надають послуги з прийому платіжних карт до оплати.

Ключову роль в карткових платіжних системах відіграють її банки-члени, які здійснюють обслуговування клієнтів. На відміну від НСМЕП, яка має однорівневу структуру учасників, міжнародні платіжні системи Visa, MasterCard розподіляють своїх учасників на принципових і асоціативних членів. Різниця між ними полягає у розмірі вступного внеску до платіжної системи, в комісійних ставках, в правах, які отримує член платіжної системи.

Таким чином, принципові члени платіжної системи отримують більші доходи з еквайрингового бізнесу, мають право виступати спонсорами для асоціативних членів платіжної системи, можуть самостійно відстоювати власні інтереси та інтереси своїх асоціативних банків в платіжній системі.

В свою чергу, асоційовані члени мають право вступу до платіжної системи тільки за участі спонсора – принципового члена платіжної системи. Під спонсорством розуміють участь у процесі вступу до платіжної системи, інформаційну підтримку, захист інтересів асоціативного члену в платіжній системі, виконання функцій розрахункового банку. Принциповий член несе відповідальність за платоспроможність своїх асоціативних членів, тому останні розміщують страховий депозит саме у спонсорів, на відміну від принципових членів, які розміщують свої страхові депозити в розрахунковому банку платіжної системи [10].

Як вже відзначалось, основними видами банківської діяльності в рамках карткових платіжних систем є емісія і еквайринг платіжних карт. Емісія платіжних карт – проведення операцій банком з випуску платіжних інструментів у встановленому законом і правилами платіжної системи порядку. Емісія платіжних карт здійснюється у наступні етапи: ідентифікація і реєстрація клієнта в системі банку, відкриття індивідуального банківського рахунку, персоналізація, видача і активація платіжної карти.

Еквайринг – це послуги технологічного, інформаційного обслуговування розрахунків за операціями і операції з видачі готівки, що здійснюються з використанням електронних платіжних інструментів у платіжній системі. Еквайринг можна поділити на торговий еквайринг, Інтернет-еквайринг і банкоматний еквайринг. Слід відзначити, що, окрім банків, здійснювати еквайринг можуть і не банківські установи, але вони надають послуги виключно Інтернет-еквайрингу, адже такі послуги можна надавати дистанційно, що звільняє від необхідності створювати мережу регіональних представництв.

Торговий еквайринг передбачає обслуговування підприємств, які здійснюють прийом платіжних карток за допомогою POS-терміналів або імпринтерів для оплати за товари і послуги. Для здійснення еквайрингу банк повинен мати відповідну ліцензію в платіжній системі.

Для підключення торговельно-сервісного підприємства до платіжної системи, банк повинен надати і налаштувати підприємству необхідне обладнання (POS-термінали для зчитування платіжних карт) і програмне забезпечення (для інтеграції терміналів в систему обліку операцій підприємства). Після завершення підготовки апаратно-програмного забезпечення і реєстрації банком торгової точки в процесинговому центрі, підприємство може приймати платіжні карти для оплати.

Інтернет-еквайринг – це інформаційно-технічне обслуговування підприємств з метою забезпечення прийому електронних платіжних інструментів для оплати за товари або послуги через мережу Інтернет. Для надання послуг Інтернет-еквайрингу в рамках платіжних систем Visa і MasterCard також необхідна окрема ліцензія.

Організація прийому платежів може бути здійснена двома шляхами:

1. передбачає здійснення розрахунків з платіжними картами на власному сайті підприємства;
2. передбачає здійснення розрахунків з платіжними картами через платіжний шлюз банку або оператора послуг платіжної інфраструктури.

Перший варіант складний в реалізації і підходить виключно для підприємств з великим товарооборотом. Другий варіант набагато простіший для підприємства, адже еквайр бере на себе відповідальність за здійснення підтримки платників і моніторингу транзакцій з метою запобігання шахрайству. Відповідно, за цього варіанту ризики пов'язані з

шахрайськими операціями покладаються на організацію, яка надає послуги Інтернет-еквайрингу. Саме тому послуги Інтернет-еквайрингу надає невелика кількість найбільших банків, які дуже скрупульозно перевіряють сайти підприємств на відповідність вимогам платіжної системи.

Окрім банків, аналогічні послуги Інтернет-еквайрингу через платіжні шлюзи можуть надавати оператори платіжної інфраструктури, а саме процесингові центри, технічні еквайри та платіжні агрегатори. Останні виступають в ролі посередника між банком і клієнтом. На відміну від банків, платіжні агрегатори, як правило, надають послуги прийому оплат здійснених з використанням різних платіжних інструментів – платіжних карт і електронних грошей декількох платіжних систем. Крім того, платіжні організації інших платіжних систем, також можуть виступати технічними еквайрами і платіжними агрегаторам карткових платіжних систем.

Таким чином, до переваг платіжних агрегаторів можна віднести:

- більша кількість способів оплати;
- мінімізації грошових і часових витрат на підключення, адже для отримання послуг прийому платежів здійснених за допомогою різних платіжних систем достатньо підписати лише один договір з агрегатором;
- менші вимоги до підприємства і його Інтернет-сайта.

Крім того, платіжні агрегатори, як правило, надають повністю готове програмне рішення для прийому платежів, яке легко інтегрується в майже будь-який сайт Інтернет-магазину. А недолік платіжних агрегаторів у більшій вартості послуг у порівнянні з банківськими. Слід відзначити, що діяльність деяких платіжних агрегаторів може виходити за межі Інтернету і вони можуть надавати послуги прийому платежів за допомогою терміналів самообслуговування.

Банкоматний еквайринг – це послуга видачі держателям банківських карт готівкових коштів за допомогою банкоматів. Крім того за допомогою банкоматів реалізується надання таких послуг, як переказ коштів з карти на карту, перегляд балансу, міні-виписка, поповнення рахунків в операторах зв'язку, зміна пін-коду та ін. Подібні додаткові послуги дають можливість збільшити комісійні збори та рентабельність парку банкоматів, а також покращити якість обслуговування.

Операція з використанням карт міжнародних платіжних систем Visa і MasterCard складається з ініціювання, ідентифікації, авторизації, клірингу і розрахунку [11, с. 56].

Транзакція може бути ініційована за допомогою платіжного терміналу або віддалено без використання платіжної карти за допомогою телефонну або Інтернету.

Ідентифікація здійснюється шляхом зчитування платіжної карти за допомогою терміналу, або, у випадку операції без використання карти, шляхом вводу реквізитів карти – номера карти, строку дії карти та CVC/CVV2 коду. За необхідності від держателя карти може знадобитися ведення ПІН-коду або одноразового паролю.

Для авторизації вищезазначені дані передаються з торгового терміналу до еквайра у вигляді авторизаційного запиту, який направляється до оператора платіжної системи для перевірки і подальшої маршрутизації. У випадку відсутності зв'язку з емітентом платіжна система може авторизувати запит в режимі оффлайн без перевірки балансу рахунку платіжної карти, такі операції називаються підлімітними. Але в звичайному режимі запит перенаправляється до емітента для перевірки. Процес авторизації включає в себе перевірку балансу рахунку платіжної карти, обмежень на суму і кількість операцій за картою, а також наявності карти у стоп-листах.

Слід відзначити, що підлімітні операції також широко застосовуються закордоном для виконання регулярних платежів, таких як сплата абонентської плати або для погашення штрафів виставлених державними органами. Але в Україні така практика не отримала широкого застосування через високий рівень ризику таких операцій, адже за допомогою підлімітних операцій держатель карти може розраховуватись навіть не маючи достатньої суми грошей на рахунку.

В результаті перевірки платіжної карти емітент відправляє підтвердження або відмову в авторизації до платіжної системи, яка здійснює маршрутизацію і направляє підтвердження авторизації до еквайра, який в свою чергу повідомляє торговця про статус операції [12]. У випадку позитивної відповіді на авторизаційний запит, банк-емітент автоматично блокує суму операції на рахунку, щоб держатель карти не зміг повторно скористатися грошима необхідними для здійснення операції до їх фактичного списання з рахунку. Тому сума

операції буде залишатися заблокованою навіть, якщо торгово-сервісне підприємство не отримає підтвердження авторизації. В такому випадку сума операції буде залишатися заблокованою 30 днів, але більшість банків надають платну послугу розблокування суми операції за зверненням клієнта за наявності документу, який підтверджує не успішність операції, наприклад, касового чека.

Слід відзначити, що сума блокування може перевищувати суму операції на 2,5%, якщо остання була здійснена закордоном. Додаткова сума блокування слугує запобіжним заходом для зменшення валютних ризиків пов'язаних з можливою зміною курсу, яка виникнути за час між авторизацією та фактичним списанням коштів з рахунку.

Слід більш детально розглянути процес конвертації в міжнародних платіжних системах Visa і MasterCard. Конвертація в МПС виникає, якщо валюта операції не відповідає валюті рахунку платіжної карти і відбувається два рази. Перший раз під час здійснення авторизації за курсом платіжної системи. В той час, як остаточна конвертація здійснюється під час списання за курсом встановленим банком на дату списання. Слід відзначити, що фактичне списання може бути здійснено на протязі 30 днів (але типово на третій робочий день), тому через зміну курсу може виникнути суттєва різниця між сумою заблокованих і списаних коштів [13].

Кліринг у МПС зазвичай здійснюється за наступною схемою: в кінці дня еквайр направляє інформацію про операції виконані за поточний період до платіжної системи. Платіжна система визначає необхідні до сплати комісії. Після клірингу здійснюється розрахунок за участі розрахункового банку [12], фактичне списання коштів з рахунку держателя карти, а також анулювання попереднього блокування суми операції. Слід відзначити, що якщо комп'ютерна система банку не зможе співставити попереднє блокування з виставленим рахунком із-за неповноти або невідповідності даних між ними, тоді блокування не буде автоматично анульоване.

Сума комісії встановлюється самою платіжною системою і залежить від типу платіжної карти, виду діяльності підприємства і типу платіжного терміналу. Комісійні розподіляється між учасниками розрахунку, а саме баком-емітентом, банком-еквайром і самою платіжною системою [11, с. 55-57].

Більшу частину комісії отримає емітент, що має на меті спонукати банк збільшувати емісію платіжних карт і заохочувати своїх клієнтів до активного використання карт в торгово-сервісній мережі. Натомість еквайр, отримує незначну частку комісійного збору. Але банк-еквайр має змогу отримувати додаткові кошти з торгово-сервісних підприємств у вигляді, наприклад, щомісячної комісії за обслуговування, орендної плати за обладнання та ін.

Крім того, платіжна система мотивує банки використовувати більш сучасні і безпечні технології. Тому сума комісійної винагороди емітента вища для платіжних карт з чипом. І навпаки, якщо платіжний термінал може приймати платіжні карти з чипом, тоді еквайр сплачує меншу комісію за операціями здійсненими за допомогою платіжних карт без чипа.

Операції зняття готівки проходить за схожою схемою. Готівкові кошти можна зняти за допомогою банкомату або в касі банку. Таким чином, кількість учасників скорочується до держателя карти, емітента і, у випадку зняття готівки в банкоматі або касі іншого банку, еквайра. Комісії сплачує держатель карти згідно тарифів банку-емітента. Не в залежності від розміру комісій, яку сплачує держатель карти, банк-емітент сплачує комісію еквайру і платіжній організації в встановленому платіжною системою розмірі.

Таким чином, у випадку торгових операцій платником комісійної винагороди виступає торгівельно-сервісне підприємство, і еквайр отримає частку комісій, яка залишиться після розрахунку з емітентом і платіжною організацією. У випадку банківських операцій, платником комісій виступає держатель карти, і вже емітент отримає частку комісій, яка залишиться після розрахунку з еквайром і платіжною організацією.

Виходячи з вищезазначеного можна охарактеризувати бізнес-процеси в сучасних карткових платіжних системах як такі, що відповідають потребам учасників ринку. Тим не менш, деякі елементи зазначених бізнес-процесів залишають можливості для удосконалення, а саме:

- ціноутворення міжбанківських та еквайрингових комісій;
- швидкість списання коштів за авторизаційними запитам;
- подвійна конвертація валют при здійсненні торгових операцій.

Розмір міжбанківських комісій міжнародних карткових платіжних систем, які безпосередньо впливають на розмір еквайрингових комісій неодноразово ставав предметом судових спорів і розслідувань в різних

країнах світу [14, С. 22-39]. Іншими словами, зазначена проблема є дуже актуальною, що і обумовлює значний інтерес до неї у наукових колах.

В МПС Visa і MasterCard розмір міжбанківських комісій залежить від класу платіжної карти, здатності торгового терміналу зчитувати карти з вбудованим чіпом, носія інформації платіжної карти (чіп або магнітна смуга) і типу торгової точки (встановлені окремі ставки для авіаліній, телекомунікаційних і комунальних послуг) і характеристик операції (встановлена окрема ставка для покупок на маленькі суми без введення ПІН-коду).

Залежність міжбанківської комісії від класу карти можна обґрунтувати тим, що держателі платіжних карт вищого класу мають більшу платоспроможність, що значить більшу привабливість такого клієнта для продавця. Залежність міжбанківської комісії від носія платіжної інформації, який використовується при авторизації, обґрунтувати тим, що операції з чіпом набагато краще захищені від шахрайських дій у порівнянні з магнітною смугою. Але чим обґрунтована залежність розміру міжбанківської комісії від типу торгової точки, залишається до кінця незрозумілим.

Для України розмір міжбанківської комісії складає від 0,7 % до 2,05 %, більша частина якої розподіляється на користь емітентів, що дозволяє їм знижувати вартість обслуговування платіжних карт. В той же час, високі ставки міжбанківської комісії підвищують вартість еквайрингового обслуговування для торгово-сервісних підприємств [15, с. 13]. Таким чином, міжбанківські комісії в їх сучасному вигляді сприяють поширенню платіжних карт, але збільшення кількості платіжних карт не завжди призводить до зростання кількості безготівкових операцій, адже частина платіжних карт може взагалі не використовуватись за призначенням. Тому постає питання визначення оптимального розміру міжбанківської комісії та доцільності державного регулювання розміру міжбанківських комісій з метою створення більш сприятливих умов для поширення роздрібних безготівкових платежів.

Слід відзначити, що в деяких країнах стандартною практикою є застосування різних ставок для еквайрингових комісій для підприємств в залежності від їх сфери діяльності. Наприклад, в одному дослідженні наводяться 26 сегментів торговців для яких європейськими банками застосовуються різний розмір еквайрингових комісій [16, с. 41]. Подібна

деталізована сегментація повинна мати обґрунтування. Наприклад, М. Ланглет в своєму дослідженні у якості основних факторів, які визначають розмір еквайрингової комісії, називає еластичність попиту покупців, частоту використання платіжних карт для розрахунків і кількість товарів-замінників [16, с. 93-94].

Крім вищезазначених факторів, на нашу думку, при розробці тарифів для окремих сегментів торговців необхідно також враховувати ефект від використання платіжних карт на якість обслуговування і об'єм продажів підприємства. Наприклад, найбільшу користь від використання платіжних карт отримують авіалінії, готелі, орендодавці транспортних засобів, торговці квітами і привітальними листівками, адже завдяки платіжним картам вони можуть дистанційно стягувати предоплату за товари і послуги, що вигідно обом сторонам. І навпаки, найменшу користь отримують навчальні заклади, автозаправні станції, державні органи.

В Україні практика використання різних ставок для міжбанківських комісій в залежності від типу підприємств широко не застосовується, що, на нашу думку, виступає одним із стримуючих факторів розповсюдження торгових операцій з використанням платіжних карт, адже банки при розробці тарифів не враховують можливості і потреби різних типів підприємств.

Інша проблема бізнес-процесів в МПС пов'язана, з тим, що їх правила дозволяють еквайрам надавати операції до оплати протягом 45 днів з моменту здійснення авторизації. В більшості випадків списання коштів за операцією здійснюються на третій день після авторизації, але деякі еквайри можуть без потреби затримувати списання коштів на декілька тижнів, що особливо характерно для еквайрів з США. Подібні затримки можуть призвести до суттєвих фінансових втрат для користувачів платіжних карт, через зміну вартості товару із-за валютних коливань, що також може призвести до несанкціонованих овердрафтів, штрафів для користувачів і кредитних ризиків для банку.

Звичайно існує багато випадків, коли виникає об'єктивна потреба затримати списання. Наприклад, клієнт готелю при бронюванні номера здійснює оплату номера за допомогою платіжної карти, але фактичне списання коштів за цією операцією здійснюється лише після поселення

клієнта. Таким чином, відстроченні списання збільшують можливості використання платіжних карт, тому повністю забороняти їх недоцільно.

На нашу думку, ідеальний варіант вирішення зазначеної проблеми полягає у встановленні платіжною організацією вимоги до еквайрів надавати міжнародні операції до списання не пізніше наступного дня після здійснення авторизації, за виключенням операцій здійснених в готелях, авіакомпаніях, автопрокатних компаніях тощо.

Остання проблема, яка буде нами розглянута, пов'язана з подвійною конвертацією, що виникає при здійсненні торгових операцій в іноземних підприємствах, які надають можливість здійснити покупки у валюті емітента платіжної карти покупця. Такі торговці визначають національну валюту за номером карти і автоматично пропонують здійснити покупку в валюті країни реєстрації банка-емітента, але платіжна система все рівно здійснює конвертацію суми операції у валюту країни реєстрації магазину. Суть проблеми полягає в тому, що торговці, як правило, здійснюють конвертацію за менш вигідним для покупця курсом у порівнянні з курсом платіжної системи, тому друга конвертація призводить до важко передбачуваного збільшення вартості товару. Таким чином, деякі підприємства зловживають можливістю здійснення конвертації і заробляють додаткові гроші на курсовій різниці [17].

В той же час, використання конвертації дозволяє підприємствам збільшити власні продажі в іноземних країнах, а також сприяє використанню різної цінової політики для окремих країн. Таким чином, заборона такої конвертації виглядає не доцільною. Але у зв'язку з тим, що зловживання конвертацією торговцями провокує конфліктні ситуації з клієнтами і негативно впливає на репутацію платіжних систем і банків, ми вважаємо за доцільне заборонити використовувати торговцям власні курси валют для здійснення конвертації.

Висновки. Карткові платіжні системи за час свого існування зазнали значних змін і перетворились з статусного продукту для заможних людей в продукт масового використання. Visa і MasterCard, які відносяться до міжнародних багатоемітентних і багаторівневих роздрібних карткових платіжних систем на основі нетто-розрахунків, які утворюють двосторонній ринок, надають безпосередній доступ клієнтам до інфраструктури платіжної системи, яка, окрім іншого, повинна забезпечувати облік залишку грошей на рахунках в реальному часі.

Таким чином, платіжні організації, емітенти, еквайри та оператори послуг платіжної інфраструктури разом формують складну інфраструктуру, яка обслуговує потреби юридичних і фізичних осіб у здійсненні платежів і переказів. Зазначена інфраструктура забезпечує широкі можливості використання платіжних карт і може об'єднувати велику кількість платіжних систем різного виду, що дозволяє досягти необхідного рівня гнучкості послуг для задоволення широкого кола потреб.

Аналіз бізнес-процесів платіжних систем Visa і MasterCard дозволяє зробити висновок, що вони побудовані з урахуванням інтересів всіх учасників відносин, пов'язаних із здійсненням платежів і переказів, а саме платіжної організації, учасників платіжної системи, операторів послуг платіжної інфраструктури і двох груп клієнтів – продавців і покупців. Зазначене і зумовлює успішність таких платіжних систем.

Тим не менш, на нашу думку, окремі аспекти бізнес-процесів в платіжних системах можуть бути вдосконалені шляхом встановлення оптимального розміру міжбанківської комісії з метою створення більш сприятливих умов для поширення роздрібних безготівкових платежів, запровадження нових обмежень строку подачі міжнародних торгових операцій до оплати, а також заборони використовувати торговельно-сервісним підприємствам для валютних конвертацій власні курси валют.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. A glossary of terms used in payments and settlement systems / Bank for International Settlements, CPSS. – Basel : BIS, 2003. – 53 p
2. Вовчак О.Д. Платіжні системи: навчальний посібник / О.Д. Вовчак, Г.Є. Шпаргало, Т.Я. Андрейків. – К. : Знання, 2008. – 341 с.
3. Кравченко І.С., Балакіна Ю.С. Визначення сутності поняття «Платіжна система» / І.С. Кравченко, Ю.С. Балакіна. – Фінансовий простір – 2014. – 3(15). – С. 141-146.
4. Спіндлер Дж. Э., Саммерс Б. Д. Центральный банк и платёжная система / Дж. Э. Спіндлер, Б. Д. Саммерс // Платёжная система: структура, управление и контроль МВФ. – Вашингтон. – 1994. – 280 с.
5. Мазина Ю. Ю. Надзор за платёжными системами (на примере частных платёжных систем): автореф. дис. к.э.к.наук : 08.00.10 / ИГХТУ.– Иваново, 2002. – 22 с.
6. Коробейникова О. М. Теоретико-методологический анализ сущности локальных платёжных систем / О. М. Коробейникова // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы, № 9, 2013, 94-108 с.

7. Байдукова Н. В. Методология формирования и функционирования платежной системы: автореф. дис. д-ра эк. наук : 08.00.10 / ГОУВ-ПО «СПб гос. ун-т эк. и финансов». — СПб, 2007. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/metodologiya-formirovaniya-i-funktsionirovaniya-platezhnoi-sistemy>
8. Усоскин В.М., Белоусова В.Ю. Мировые тенденции развития платежных систем / В.М. Усоскин, В.Ю. Белоусова. – Деньги и Кредит – 2010. – 11. – С. 39-48
9. Perrin С. The CIA Triad / С. Perrin // TechRepublic [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.techrepublic.com/blog/it-security/the-cia-triad/>
10. Богута Н. Наша карта бита / Н. Богута // Экономика и финансы – 2006 – №31(80) – Эксперт.УА [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.expert.ua/articles/9/0/2405/>
11. Payments, securities and derivatives, and the role of the eurosystem / [editor Т. Kokkola] // European Central Bank. - 2010 - 369 с.
12. Processing: Behind a MasterCard Transaction – How it Works // MasterCard [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.mastercard.com/us/company/en/whatwedo/processing_behind_transaction.html
13. Что такое двойная конвертация, и когда она возникает? // prostobank.ua [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.prostobank.ua/plastikovye_karty/mneniya/chto_takoe_dvoynaya_konvertatsiya_i_kogda_ona_voznikaet
14. Keszy-Harmath É. The role of the interchange fee in card payment systems / É. Keszy-Harmath, G. Kóczán, S. Kováts, B. Martinovic, K. Takács. – Budapest, 2012. – 81 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://hdl.handle.net/10419/83549>
15. Evans D. S. Interchange Fees / D. S. Evans – 2011 – 219 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ssrn.com/abstract=1974023>
16. Langlet M. Payment Card Network Pricing – A Theoretical Approach Analyzing the Relationship between Downstream Market Characteristics and the Merchant Usage Fee / М. Langlet – Doctoral Thesis, 2011 – 128 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://hdl.handle.net/10419/44593>
17. Відмова за платежем: як виправити ситуацію / ПриватБанк [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://privatbank.ua/ru/conv/>